

## A MISKOLCI FÉSŰS MESTERSÉG

FÜGEDI MÁRTA

A fésű mint használati eszköz elsődlegesen higiéniai célokat szolgál. Emellett azonban jelentős esztétikai szerepe is van a mindenkori viseletben. *Viski Károly* szerint<sup>1</sup> a fésű eredetileg az emberi kéz ujjait, körmeit utánzó, helyettesítő gereblye, állandóan kéznél levő riasztófegyver az élősdiek ellen. Elsődleges célja mellett azonban már az emberi kultúra kezdetén megjelenik a fésű díszítő funkciója, ékszer jellege is, melyet számtalan régészeti lelet bizonyít.

Két alapvető fésűformát különböztethetünk meg, az egyoldalt és a kétoldalt fogazott fésűt. Mindkettő már a császárkor előtti időkből ismert, korai példányait már Pompejiből ismerjük. Az alapvető típusok az évszázadok folyamán keveset változtak, a gyakorlatban kipróbált optimális formák szükségtelessé is tették ezt. A kétoldalas, egyenes fésűk mellett már a 4. századtól ismert az ívesre formált párkányú, áttöréssel díszített típus is, ovális, harangformájú vagy szögletes fogóval. Hazánk területén már a népvándorláskori síroknak is gyakori melléklete a fésű, különösen a germán temetőekben általános.<sup>2</sup>

A fésűkészítés legelterjedtebb alapanyaga a csont és a szaru. Emellett azonban használtak puszpángot, teknőcöt, elefántcsontot is, sőt nemesfémre utaló adatot is közöl a Nyelvtörténeti Szótár a 18. századból: „szereteő mátkájának tisztá aranyból feuseut tsináltatott.”<sup>3</sup>

### A FÉSŰ SZEREPE A VISELETBEN

„A népi hajviselet az úri osztály változó frizuradivatjától jóval függetlenebb, mint öltözködése az úri divat változásaitól” — állapította meg *Györffy István*.<sup>4</sup> A népi hajviselet konzervativizmusával is magyarázható, hogy a hajhoz sokfajta hiedelem, szokás kapcsolódik, gyakran varázsszerűl is használják.

A hajhoz szorosan hozzátartozó fésűhöz is számtalan hiedelem fűződik. Sokfelé elterjedt hiedelem, hogy pénteken nem szabad fésülni, mert akkor megfájdul a fejük.<sup>5</sup> Ha az anya magára hagyja gyermekét, fésűjét a bölcsőbe

1. *Viski K.*, é. n. 296.

2. *Csallány D.*, 1961. 251.

3. *Szarvas G.—Simonyi J.*, 1890. 836.

4. *Györffy I.*, é. n. 388.

5. *Moór E.*, 1933. 158.

dugja, mintegy maga helyett hagyja ott.<sup>6</sup> Az upponyi asszony, ha a tejföle nem akart összemenni, a köpülő alá fésűt tett, akkor a tejfölt kevés ideig kellett köpülni.<sup>7</sup> Általánosan ismert az a népi gyakorlat, hogy a halottal a használati tárgyait, így kalapot, botot, zsebkendőt, stb. is eltemetik, sokfelé a fésűt is beteszik a halott mellé a koporsóba.<sup>8</sup> A sírban nem mindig a fej mellett volt a fésű helye, hanem tették a váll alá, az ölbe, és a halott lábához is. *Móra Ferenc* a népvándorláskori és korai magyar sírletekekről szóló cikkében<sup>9</sup> érdekes adalékot közöl a fésű tulajdonosával együtt való eltemetéséről: „Amikor meglepett a fésűknek szokatlan bősége (ugyanis a Kiszombor/ b temető germán részében végzett feltáró munka során Móra 90 sírban találta meg a fésűt, ill. annak nyomát), az egyik szájtató kiszombori öreg anyó felokosított:

— Mit csudálkozik ezen az úr? Hiszen így szoktuk ezt most is.

— Hogy szokták lelkeket?

— Úgy, hogy amelyik fésűvel utoljára megfésüljük a halottat, azt vele adjuk a sírba.”

A múlt század közepéig még a férfi hajviseletben is általános volt a hosszú haj. Ez vagy szabadon göndörödött a vállra, vagy „gombra” illetve „csimbókra” kötve hordták, esetleg fésűvel rögzítették. Az ún. *kerített haj* viselete általánosan elterjedt volt, a hosszú haját nem választották el, hanem simán hátrafésülve a nyakszirt felett széles fésűvel leszorították.<sup>10</sup>

*Györffy István* 18. századi körözőlevelekből idézi az alábbi adatokat:<sup>11</sup> „Finta János visi magyar rövid fekete hajú, görbe füsüt visel” (1773. Kunmadaras). „Kurcz János György esztergomi 45 éves két felől lévő huncutkáját és farbikliját gömbölyen hordozza, hátul haját az fésővel fejetetejére felakasztva” (1771. Túrkeve).

*Garay Ákos* a férfi hajviseletet bemutatva Borsod-Abaúj-Zemplén megyéből is említ példákat.<sup>12</sup> Szikszón a pásztornép *huncutkának* nevezett hajviselete a következő volt: a haját közepén hosszában elválasztották, a halántékon összefogva hármassal befonták, a fül előtt leeresztve a vége felé zsinórt fontak bele. A fej hátulján a haját a tarkón összefogták, de nem fonták be, hanem megcsavarva felhajtották a fejük búbjára és 10—12 ágú fésűvel feltűzték. Szentistvánon *kaczurnak* nevezett hajviselethez használtak fésűt. A zempléni Karcán a szegényebbek a homlok feletti haját a holmok közepétől a fülig erősen összefogták, s a fej hátulján az egész hajzatot összefonva görbe arasznyi fésűre akasztva viselték. E hajviselet neve itt *csurka* volt.

A fésűvel ellátott hajviseletnek olykor megkülönböztető ereje is volt egy-egy falu vagy nagyobb közösség társadalmában. A böszörményiek a hosszú kétágba font hajhoz mindig viselték a fésűt, míg a Hajdúság pásztor és földmű-

6. Szendrey Zs., 1937. 395.

7. Istvánffy Gy., 1911. 295.

8. Cserzy M., 1911. 255.

9. Móra F., 1932. 63.

10. Garay Á., 1911. 97.

11. Györffy I., 1929. 55.

12. Garay Á., 1911. 93—95.



1. kép. Parasztember „kerített” hajviselete görbefésűvel leszorítva. Garay Ákos felvétele, 1911.



2. kép. Szentistváni gazdaember „kaczur”-nak nevezett, görbefésűvel megtűzött hajviselete. Garay Ákos rajza, 1905.

ves népe a fonatot inkább leeresztve hordta. Ezért megkülönböztetésként a bőszörményieket „görbe fésűsöknek” is nevezték.<sup>13</sup>

A férfi viselettel szemben a női viseletben a fésű még jelentősebb szerepet játszott. Arra nincs adatunk, hogy a férfiak által viselt fésűk díszesek lettek volna, a női hajviseletben viszont a fésűnek a haj ápolásán túl, a rögzítés mellett díszítő szerepe, ékszer jellege is volt. Ezért a női viseletben a díszes fésűket a viselet kellékei, elemei közé sorolhatjuk. A viselet, a divat igényei hozták létre a díszes, látványos fésűk változatos formáit. Amíg a haj ápolására és rögzítésére szolgáló fésűknél a használati funkciónak megfelelő forma kialakítása az elsődleges, addig a díszfésűknél a fésű díszítő funkciója, divat jellege dominál, s a forma ennek alárendelt. A hajakasztók vagy kontyfésűk széles, változatos formájú párkánya sokféle módon, aprólékosan díszített. A díszes hajakasztók divatja a 19. században hódított, a század közepétől vált általánosan elterjedté, kezdetben a városi polgárság, majd sokfelé a parasztság körében is.<sup>14</sup> Az áttört díszítések egy európai divatáramlat megnyilvánulásai, hazánkban valószínűleg közvetlenül osztrák hatásra terjedtek el.<sup>15</sup> A vándorló céhlegények eljutottak

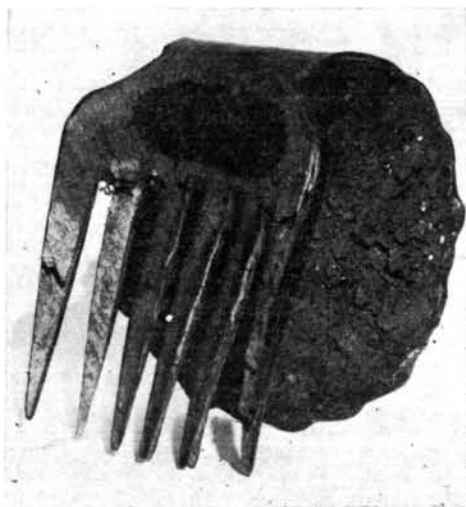
13. Garay Á., 1911. 91.

14. Ebből az időből származik többek között a debreceni Déri Múzeum, a szegedi Móra Ferenc Múzeum és a miskolci Herman Ottó Múzeum gyűjteményeiben található fésűminta-anyag is.

15. Vö.: Gaál K., 1978. 202–204.



3. Szikszói pástorember „hunczutká”-nak nevezett hajviselete görbefésűvel megtűzve. Garay Ákos rajza, 1911.



4. kép. Hajlított szarufésű a Herman Ottó Múzeum gyűjteményéből. ltsz.: 58. 235.1.

többek között Bécsbe is, s az onnan magukkal hozott mintáknak jelentős szerepe lehetett a fésűdivat terjesztésében. A díszfésűk elsősorban ott terjedhettek el, ahol a fejviselet módja láthatóvá is tette azokat. Ez az európai divathullám módosabb városi polgárok köreiből került aztán a parasztpolgárság, majd a parasztság rétegeihez.<sup>16</sup>

Zoltai L. a debreceni viseletet bemutatva írja,<sup>17</sup> hogy debreceni polgár asszonyok a múlt század elején díszes hajakasztót hordtak, melyhez kis ezüst lánc is tartozott. Az általa feldolgozott hagyatéki leltárakban ugyan maga a fésű soha nem szerepel, a hozzá való kis ezüst lánc viszont többször olvasható az összeírásokban.

Általánosan használt volt a múlt században a széles, ún. *nagyfésű*, amellyel pl. Kapuváron a kislányok haját szorították le.<sup>18</sup> A szarufésűt aztán a század elején a hajpánt szorította ki. Az asszonyok kontyának rögzítésére ívelt kontyfésűt használtak. Szerették a szarufésűt, mert forró vízben meglágyítva „kihajtogathatták a fogait úgy, hogy ne menjen a fejüknek”, azaz ne sebezze a fejbőrt viselés közben.<sup>19</sup>

16. Gaál K., 1978. 202.

17. Zoltai L., 1938. 37.

18. Horváth T., 1972. 291.

19. Horváth T., 1972. 99.

A fésűvel ellátott női hajviseletnek egyes vidékeken lehetett társadalmi osztályokat, rangot elkülönítő szerepe is. A leeresztett haj általában a magyar és a paraszti lányviselet velejárója, szemben a fésűre feltűzött hajjal. *Kresz Mária* 1827-es, Verőcéről származó adata szerint<sup>20</sup> pl. az „ún. német lányok abban különböznek a magyaroktól, hogy ezek hajukat fésűn hordják, amazok pedig szalagokban fonva, leeresztve viselik.” Rábaközben hasonlóan társadalmi rang szerint változott a hajviselet, és a fésű a jómódúak viseletének kelléke volt: „a középrendű nemesek lányai fésűre teszik hajukat, a többiek befonyott, felpödörött s hátul leeresztett hajjal járnak, mellynek végébe bokros pántlikát kötnek.”<sup>21</sup>

A fésű, mint díszes használati tárgy, ékszer, a paraszti társadalomban mint az udvarlás kelléke, ajándéktárgyfunkciót is kaphat. A vásárfiának vett fésűről szól a felvidéki szlovák népdal:<sup>22</sup>

Azt mondta a babám  
Hogy csak őszig várjak  
vesz hajamba fésűt  
majd vásárfiának.

A 20. század elejétől a szarufésűt mindenhol kezdi háttérbe szorítani a bádóg fésű, a kontyvas, illetve a különböző műanyagokból, bakelitből készült, gyárilag préselt fésűfajták. Az I. világháború után jelentőset változik a frizuradivat, a rövid, laza hajviselet jön divatba, sokfelé megkezdődik a hagyományos viselet elhagyása, a kivetkőzés. Ezek a tényezők is jelentős szerepet játszanak abban, hogy a szarufésűk használata háttérbe szorul, és alább hagy a fésűk iránti kereslet.

## A FÉSŰ KÉSZÍTÉSE

A fésűkészítés menetét és az eszközök neveit Choma József miskolci mester elbeszélése alapján foglaljuk össze. A gyűjtést 1931-ben Megay Géza végezte, kézirata a Herman Ottó Múzeum Helytörténeti Adattárában található<sup>23</sup>. Ez a leírás a *Bartha Károly* által közölt, debreceni mesterektől gyűjtött elmondással szemben<sup>24</sup> csak kevés eltérést mutat, ezért a munka fázisait, eszközeit csak röviden foglaljuk össze.

A fésűkészítéshez szükséges anyagot a fésűs mesterek tímároktól, mészárosoktól szerezték be. A miskolci mesterek a 19. század végétől már bőrkereskedőkkel is álltak ilyen kapcsolatban. Legalkalmasabbnak az ökörszarut tartották, de jó volt a tehénszarú is. Bizonyos fésűfajtákhoz használtak bivalyszarut, sőt lópatát is.

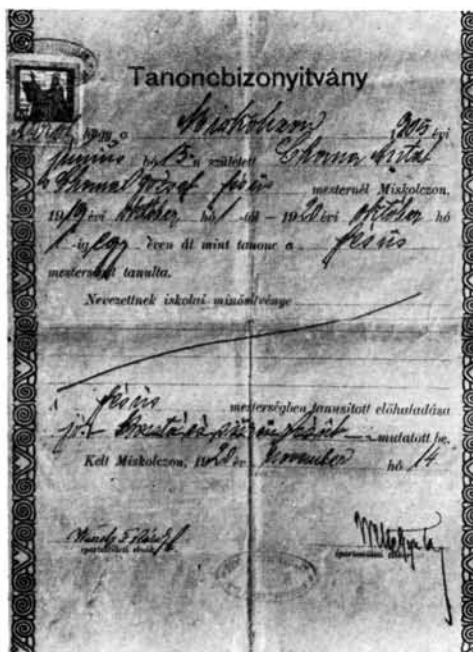
20. *Kresz M.*, 1956. 72.

21. *Kresz M.*, 72., lásd még: *Ujváryné Kerékgyártó A.*, 1937. 27.

22. *Császtrvay I.*, 1950. 6.

23. Herman Ottó Múzeum Helytörténeti Dokumentáció, továbbiakban HOM. HTD. ltsz. 69.5.1.

24. *Bartha K.*, 1929. 25—36.



5. kép. Tanoncbizonyítvány 1920-ból, Choma Antal fésűs nevére kiállítva HOM. HTD. ltsz.: 76.20.5.

A nyers szarut többfajta előkészítő munkával teszik a megmunkálásra alkalmassá. Használhatatlan részeit el kell távolítani, magát a hengeres szarvat pedig megmunkálható lappá kell alakítani.

A szaruból a mester *daraboló fűrésszel* akkora darabokat vág le, amekkorát a fésűk nagysága kíván. A levágott hegyet, csücsköt csutorakészítőknek, esztergályosoknak adták el, akik pipacsutorát, botfogantyút, stb. készítenek belőle. A miskolci fésűsmesterek és az esztergályosok között már 1811-ben szerződés áll fenn, mely szerint a fésűsök a szaruhegyeket meghatározott áron az esztergályosoknak kötelesek átadni.<sup>25</sup>

Német területen a szaru előkészítésének általánosan elterjedt eljárása a kifőzés volt, Magyarországon azonban ez a puhítási mód nem volt elterjedt, egyedül a sváb mesterek és később a gépesített szegedi üzem alkalmazta.<sup>26</sup> Hazánkban a szaru megmunkálásra előkészítésének általános módja a szaru hevítése volt. A szarut a *szarusütőfára, melegítőfára* felhúзва láng fölé tartják, hogy a meleg meglágyítsa, formálható legyen. A hevítést általában fatüzelésű kemencében végezték. Melegítés után a szaruhengert hosszában felmetszik a *görbe késsel*. A szaruvég kibővítésére szolgál a *sütővas*, egy rövid fanyelű hegyes végű szerszám, mellyel melegítés után a szaru szűk nyílását kisütötték, illetve

25. Szendrey J., 1911. 647.

26. Császtvay I., 11.

6—7. kép. Choma József miskolci fésűs műhelyében 1930-ban készült felvételek: szarudarabok hevítése fatüzelésű kemencében. HOM. HTD. ltsz: 76.20.1.



nagyobbra fúrták. A melegítés során a szaru a görbe késsel metszett hasításon kezd szétnyílni. Ekkor a felnyílt szélét a *préselő fogóval* megfogják, a másik kézzel pedig egy filcdarab vagy kalapdarab segítségével kinyitják, megnyújtják a meglágyult meleg szarut, ahogy a forma kívánja.

A következő munkafázis neve *érhúzás, hernyózás*. Ugyanis a szaruban maradt erek a szarut úgy meggyengítik, hogy ha a fésű foga ilyen részre esne, az könnyen letörne. A hernyózás eszközei egy karvastagságú rúd puhafából, az ún. *hernyózó fa*, ezt a mester kisszékre ülve a térde közé állítja úgy, hogy egyik végét a bal vállára fekteti. Bal kezét egy kalapdarabbal védve a meleg szarut a hernyózó fához szorítja, a jobb kezébe fogott *hernyózó késsel* (*érvágó* vagy *struzsokkés*) az ereket kivágja a szaruból. Az érvágó kés fanyélbe erősített kb 16 cm hosszú hajlított vaspengé.

Ha a szarulap vastag, úgy azt *fejtőkéssel*, azaz egy életlen, tompavégű vaspengével 2—3 rétegre fejtik. A görbekéssel bevágást ejtenek a szarulapba, majd a fejtőkést a bevágásba illesztve a szarulapot rétegekre választják szét.

A tűz mellett végzett előkészítő munkák után a szarudarab a *satuba* kerül. A satuban (*prés* vagy *sutyu*) egy vizes deszka és egy vaslap közé szorítva hagyják kihűlni a szarut. Satuként általában a közönséges kovácsstatut használták, de régebben használtak fából készült, a fésűsnek való ládaalakú satut is. Ez négy-lábú, vastag tölgyfadeszkából készült ládaszerű alkotmány, hossz tengelyében facsavarral, benne pedig deszka és vaslapok. A szekrény hossza kb. 80—90 cm, szélessége 40 cm, belvilága pedig 47×30 cm. A szarudarabot úgy helyezték a vízbemártott fadeszka és egy vaslap közé, hogy a szaru belső fele kerüljön a vaslaphoz, külső része pedig a fadeszkához. Fél óra elteltével a szarulapot a présből kiszedve vízbedobják, hogy kihűljenek.

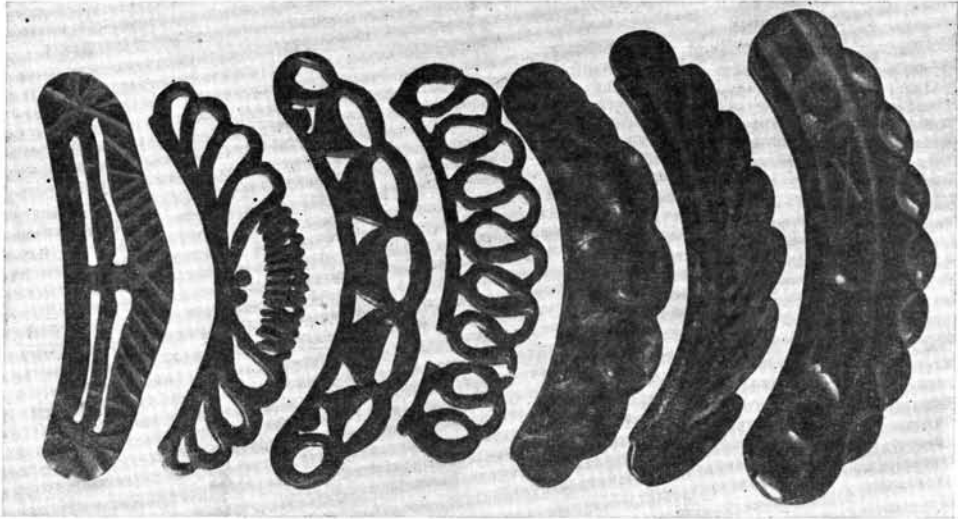
A préseles után a *daraboló fűrészszel* adják meg a szaru formáját, majd a *tőcén* (*műhelyen*) dolgozzák tovább. A tőke 4 lábú asztalka, részei a *klap*, *porok*, *inas*, *metsződeszka*. A szarut a *faragó fogóval* (*kis görbe fogó*) megfogva, szorítva a *szekercével* dolgoznak rajta, görcsös részeit lefaragják róla. Szekercézés után a szarulemezt a *sikáló bakra* fogva *sikáló késsel* (*kényelű kés*) lesikálják, simítják, finomítják.

A megmunkált előkészített szarulemezből ezután kivágják a készítendő fésű formáját, párkányát. Ezt a munkát is a műhelyen ülve végzik. A kisikált, fésű formára kivágott szarudarabot a *helyben-hagyó padon* a *helybenhagyó rásállal* (vagy *tasztítóval*) „helyben hagyják”, azaz finomítják, előkészítik a fogázáshoz.

A fogvágáshoz a *klapba* szorítják a formára vágott szarulemezt. A *rajzolóval* megjelzik, hogy meddig legyen párkány, és hol kezdődjenek a fogak. A rajzolóval mérik ki azt is, hogy a bontófésűn meddig vágjanak sűrű fogakat, és hol kezdődjenek a bontófogak. A rajzoló egy kampóban végződő vaspálca, fanyéllal, rajta forgó kis kerek csontlappal.

A hajakasztó fésű fogainak végét le kellett gömbölyíteni, hogy viselés közben ne szúrja a fejet. Ezt a műveletet ún. *foghúzóval* végezték. Külön *fogakasztó* (*fogvágó*) *fűrész* szolgált a bontófésű, a „frizírfésűk” és a zseb fésű fogainak készítéséhez is. Az *öreg fogazó* a bontó fogak vágásához használatos, a *sűrű fogazó* pedig a sűrűfésű fogait vágja ki. A *fogazó* vagy *jedző* kétpengés fűrész, egy





8. kép. Szaru fésűnyomó-minták Choma József fésűs tulajdonából. HOM. HTGY. ltsz: 53.529. 45—51.

farámába szorítják a kis pengéket, közéjük pedig cérnaszálat vagy lószórt húznak ki, ez adja meg a fogak közötti távolságot. Az egyik fűrészlapocska beljebb áll, mint a másik, így a magasabb a fogat vágja, az alacsonyabb pedig a következő fog helyét jelzi.

Többfajta, aprólékosabb munkát kívánt a kontyfésű, a hajakasztó készítése. A hajakasztó formája, díszítése bonyolultabb, munkaigényesebb. Különösen a párkánya díszes, ezért a különböző formájú hajakasztófésűket papírminták alapján készítették. A mintát gyenge enyvvel, olykor csak nyállal ráragasztották a szarura, ezt néha árral körülrajzolták, majd *metszőfűrész* (kisebb lombfűrész) körülvágják. A hajakasztó koronájára a díszítést, mintát árral rajzolták bele a papírminta mentén karcolva.

A kontyfésű, görbefésű hajlított formájának kialakításához használják a *görbítő formát*. Ennek részei egy nyéllal ellátott négyzetes deszkalap, s ehhez szíjhevederrel rögzíthető félhengeres görbítő forma, illetve egy hozzátartozó faék. A görbítendő kontyfésűt melegen teszik bele a formába, a fésű párkányát a szíjheveder alá helyezve, majd az ék beszorításával hajlítják megfelelő ívben a meglágyított szarut. A melegtől széthajló fogakat elrendezik és madzaggal átszorítva rögzítik.

A kész fésűn az utolsó simítás a fényesítés, mellyel a fésű igazán jó minőségű és szép lesz. A *vakaró késsel* (*pallérozó kés*) simára csiszolják a fésűt, majd fényesítik a szarut. *Fényesítő fa*, *pucoló*, *hegedű* a neve annak a hosszú keskeny lécdarabnak (kb 60 × 5 cm), melynek közepére szűrdarabot, posztót erősítettek. A lécet ölbe fogva bal kézzel rögzítik, jobb kézzel pedig a *pucoló mészbe* mártott fésűt dörzsölik rajta, amíg kellőképpen ki nem fényesedik. Ezt az eszközt *asszonykínzónak* is nevezték, a fényesítés ugyanis a nők munkája volt.

Az egyszerűbb fésűk a fényesítés után készen is voltak, a különösebb gondal készült, értékesebb fajtákat azonban még különböző módon díszítették. Legegyszerűbb díszítési mód a *falcolás*, vagyis ha a fésű párkányát a *rajzolóval*, vagy a *falcolóval* *kivölgyelték*.

Különösen változatos volt a *hajakasztók* vagy *hajbavalók* díszítése, ezeken olykor többféle díszítési módot együttesen is alkalmaztak. Először is a párkány ívét, kerekítésének vonalát díszítették. A *cakkos*, *gillantos*, *gombos* párkányt reszelővel illetve metszőfűrészszel alakították ki, különböző mintára díszítve ezzel a párkány szélét. Magát a párkány felületét is többféleképpen díszítették. A ráhelyezett papírminta szerint kivagdalták lombfűrészszel, ezt nevezték *met-szett fésűnek*. Choma József miskolci fésűstől 1931-ben több mint 100 db ilyen papírminta került a múzeumba,<sup>27</sup> aprólékos finom ornamentikájú díszítményekkel. A díszítendő párkánylapon vagy egységes felületként kezelve helyezik el a díszítményt, ilyenkor annak szerkezete mindig a párkány formájához igazodik. Máskor a díszítendő felületeket egyforma mezőkre osztva ritmikusan ismétlődő mintaegységekkel töltik ki azt. Az ornamentika stilizáltabb vagy naturálisabb növényi elemekből áll, máskor ismétlődő mértani alakzatok adják a mintát, de találunk a fésűpárkányokon nemzeti címert, szívet is. A minta aprólékossága is változó, olykor egészen csipkeszerűen áttört a díszítmény, más minták viszont elsősorban a nagyobb felületek folthatásával díszítenek. A párkányminták között számos olyan vonást fedezhetünk fel, melyek a 19. század második felének díszítőstílusában, így bútorok vagy akár textíliák díszítményein is megtalálhatók.

A fésűpárkány díszítésére szolgáló másik eljárás a *nyomtatás* volt. A fésűt megmelegítették, majd a párkányára helyezték a rézből vagy szaruból készült nyomómintát, és néhány percre beszorították a satuba. A nyomóminta dcmború vagy negatív díszítménye adta meg a préselés után a fésű mintáját.

A díszes fésűket sokszor festéssel, színezéssel tették még látványosabbá. A fehér szarut választóvízzel sárgították, klórcinkkel is sárga színt értek el. A krómsavas cinkkel zöldes, jódkáliummal piros, „sárkányvérrel” rózsaszínes, klórrézoldattal vagy salétromsavhoz adott higannyal feketés színt adtak a szarunak. Békateknőc imitációt választóvíz, mész és hamulúg hozzáadásával tudtak előállítani.<sup>28</sup> A fésűket olykor festették „negatívan” is, azaz a párkányon leragasztották a kialakítandó mintát, amely a festés után levéve fehér maradt. Ehhez különböző szép nyomatú leveleket előre gyűjtöttek. Máskor a festékbe tollat mártva spriccolással díszítették a fésűket. Ezek a díszítő eljárások feltételezhetően német, osztrák területről terjedtek el, és elsősorban a díszfésűknél, luxusfésűknél alkalmazták. A finomabb daraboknak olykor még lakkozással adtak fényes felületet.

A fésűsmesterek az alábbi fésűfajtákat, készítményeket különböztették meg:

*Görbefésű* — a férfiak hosszú hajviseletéhez használták, hosszú, keskeny, erősen ívelt, díszítetlen fésűforma.

27. Herman Ottó Múzeum Helytörténeti Gyűjteménye, továbbiakban HOM. HTGY. ltsz. 53.529. 44—142.

28. *Császtvay I.*, 15.

*Bontó, parasztbontó* — csupa bontófoggal készült, nagyobb méretű egyoldalas fésű.

*Nagy frizérbontó* — egyoldalas fésű, fele bontó, fele sűrű fogakkal.

*Zsebfésű* — a nagyfrizér kisebb mása, fele sűrű, fele bontó fogakkal.

*Sűrű fésű, simító fésű* — kétoldalas fésűforma, egyik oldalának fogazása valamivel ritkább, serkehúzóknak is nevezik.

*Gyengefogú fésű, grampli* — a sűrű fésűhöz hasonló, csak egyik oldalán bontófogak vannak.

*Faros fésű, félfésű, féloldalú* — csak féloldalasan fogazott, sűrű vékony fogakkal.

*Bicskafésű, összejáró fésű* — borotvaszerűen összehajtható, zsebbeli hordozásra való fésű olyan fogakkal, mint a frizér kisebbik foga, 8—10 cm hosszú.

*Borbélyfésű* — a nagy frizérhez hasonló, csak keskenyebb.

*Nyeles fésű* — szintén a frizérhez hasonló, fele olyan ritka fogú a fele viszont nyél, az 1880-as évektől terjedt el.

*Borított frizér* — fehér szaruból készített frizérfésű, bivalyszaruból készített fekete párkánnyal, teje kicakkozva.

*Hajakasztó, hajbavaló, kontyfésű, díszfésű* — a 19. század második felétől divatba jött díszített fésű, a lehajlított kontyfésűt hurkafésűnek nevezték.

*Svábfésű, hajlított fésű* — a kész haj leszorítására szolgál, a görbefésűhöz hasonló forma, de más állású és szélesebb.

*Lisztlapát, lisztsimító* — kis lapátforma, mellyel a molnár a liszt finomságát vizsgálta.

Szaruborotva, zsidóborotva.

Cipőhúzó.

Üstkaparó — cukrászok használták, alakra a simítófésűhöz hasonlít, de hajlékonyabb és fogakat nem vágta bele.

— újabban szemüvegfoglatot, fogvájót, fültisztítót is készítettek.<sup>29</sup>

Az egyes fésűfajták elterjedtségéről illetve azok értékbeli különbözőségéről tudósít a miskolci céhek számára 1813-ban készített limitáció<sup>30</sup>, mely az alábbi fésűfajták árait különbözteti meg: egy sűrű fésű, melynek egy oldala bontó fésű — 4 krajcár, annál kisebb — 3 kr., egészen sűrű fésű — 8 kr., annál kisebb — 6 kr., nagy görbe fésű — 8 kr., ennél kisebb — 4 kr., legkisebb — 3 kr., friseur fésű — 5 kr., kisebb friseur fésű — 3 kr., cselédnek való fésű melynek egy oldala bontó — 2kr., annál kisebb — 1,5 kr.

## A MISKOLCI FÉSŰS CÉH

A miskolci fésűs céhről, mint általában a fésűs mesterségről, keveset tudunk.<sup>31</sup> A mesterségnek és termékeiknek természetesen nem volt olyan alapve-

29. Vö.: Bartha K., 30—31. és Kiss L., 1956. 49.

30. HOM. HTGY. ltsz: 73.835.1.

31. A fésűs mesterség miskolci történetére a céh jegyzőkönyvén kívül csak az alábbi néhány írásos forrásunk utal: Kérelem a Prefectushoz új árulohely kijelölésére (1836) HOM. HTGY. ltsz: 76.20.2., A miskolci fésűs ipartársulat alapszabályai (tervezet) HOM. HTGY. 76.20.3., Végzés Choma József nevére, aki 1900-ban fésűs ipar önálló gyakorlása végett iparigazolvány kiadásáért folyamodik. HOM. HTGY. ltsz: 76.20.4., Tanoncbizonyítvány 1920-ból Choma Antal részére. HOM. HTGY. ltsz: 76.20.5.

tő jelentősége a város gazdasági és kereskedelmi életében, mint akár a szűcsöknek vagy csizmadiáknak. A fésűs mesterek száma még a legnagyobb kereslet idején is csekély volt a többi mesterséghez viszonyítva.

A miskolci fésűsökre vonatkozó legkorábbi ismert adat 1961-ből származik, amikor is az adólajstromban a „Füsü Csináló adója 48 dénár, 1/4 köből búza és 1/4 köből tavaszi”-ban határozottat meg.<sup>32</sup> A miskolci fésűsök céhéről egyetlen jelentős írásos forrást ismerünk, a Herman Ottó Múzeum Helytörténeti Adattárában található a céh vaskos jegyzőkönyve, amely 1796-tól 1881-ig követi nyomon a mesterség alakulását.<sup>33</sup> Az első bejegyzés szerint „1796. szeptember 15-én a Fésűs Társaság Közönséges Gyűlésén Barkasi András Comissarius felolvasta azon punktumokat és regulákat, mellyeket bőveb meg vizsgálás és helybe hagyás véget az Nemes Magistratushoz az említett Társaság kérő levelében bé nyújtván azon határozással melly szerint hiteles fomában ki adattak”

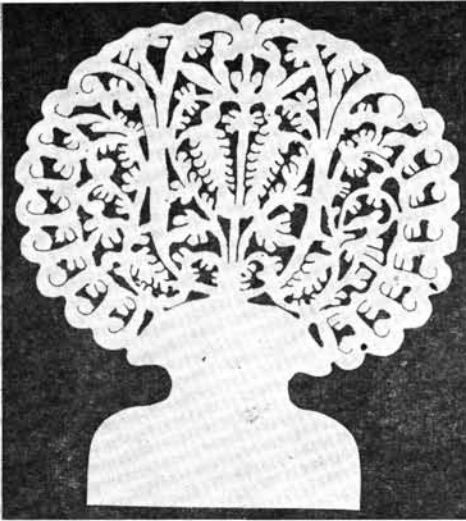
A jegyzőkönyv elején rögzítették a megválasztott elöljárók, tisztségviselők eskütételének formuláit is. Ezek a szövegek a szokásos eskü-fordulatok mellett egyértelműen megfogalmazzák az egyes tisztségviselők jogkörét, feladatát is.

1976-ban a miskolci fésűs céh elöljáróinak névsora a következő volt: nagy céh mester Ruszt György, kis céh mester Nemes Simon István, atya mester Tóth György, nótarius Kováts György, céh szolgája Tóth József. A Társaság ládájának kulcsait a nagy céh mester és a kis céh mester őrizte. 1809-től a jegyzőkönyv tanulsága szerint a tisztségviselők köre bővül, szerepel a bejáró mester, akinek elsődleges feladata az ifjúság érdekképviselése az elöljárók felé. 1848-ban az év elején tartott rendes közgyűlésen módosították a tisztségviselők juttatásait, „el határozódott, hogy többet a Czéh Mester Uraknak fizetések nem lészen, egyedül a Céh jegyzője fizetődik 2 váltó forintjával.”

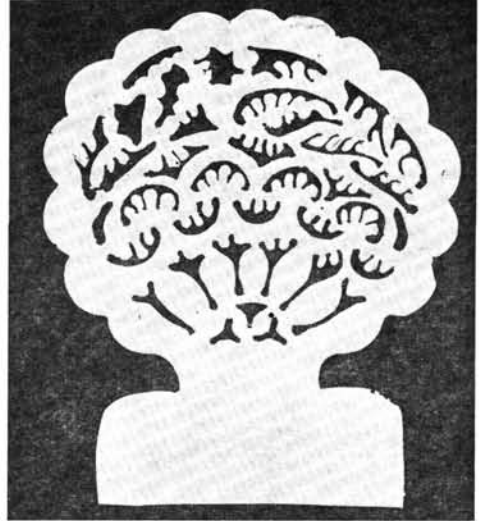
A jegyzőkönyv bejegyzései hűen tükrözik a mesterség alakulását Miskolcon a 19. század folyamán, a 20. század első évtizedéig. Bejegyzésre került ugyanis minden inasszegődtetés és felszabadítás, illetve a mesterek sorába felvettek neve. Így tulajdonképpen majdnem egy évszázadon át adataink vannak a miskolci fésűs mesterekről. A bejegyzésekből kitűnik, hogy a mesterség hagyományosan öröklődött a családokon belül, több miskolci mester családjában nemzedékeken keresztül folytatták a fésűs mesterséget. Így az 1809-ben mesterre lett Balog János két fia, József és Ferenc 1831-ben illetve 1837-ben lépnek be a céhbe. Pető György mester fiai, János és Sámuel 1816-ban illetve 1826-ban szabadulnak fel. A Lövei család két nemzedékéből Mihály, Gergely és István, illetve fiaik, Ferenc és József a 19. század első két évtizedében szerepelnek a céhtagok listáján. A legjellemzőbb azonban a Ruszt család hűsége a mesterség iránt. 1799-ben szabadul Ruszt Györgytől fia, József, akinek két fia is fésűs volt, János 1825-ben, ifj. József pedig 1833-ban szabadult. A harmadik nemzedéket Bertalan képviseli. 1873-ban pl. a céh tisztségviselői mind a Ruszt-családból adódtak, elnök Ruszt János, alelnök id. Ruszt József, jegyző Ruszt Bertalan. A 20. század elején az utolsó miskolci fésűs mesterek között is találkozunk a Ruszt

32. *Marjalaki Kiss L.*, 57.

33. HOM. HTD. ltsz: 76.20.1.

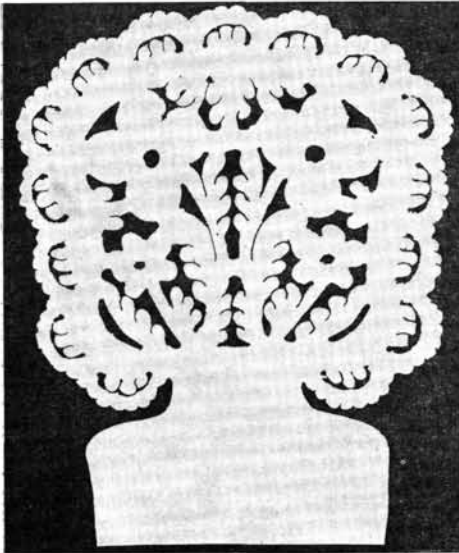


9. kép



10. kép

9—23. kép. Papírból kivágott kontyfésű-minták Choma József fésűs tulajdonából. HOM. HTD. ltsz.: 53.529. 60—142.



11. kép



12. kép

névvel. 1871-ben még 8 miskolci fésűst sorol fel az ifjúsági ipartársulat jegyzője által kiadott névsor, a század elején viszont már csak hármat említenek a Miskolci Kereskedelmi és Iparkamara jelentései: Ruszt Józsefné az Arany János útról, Ruszt Bertalan a Zárda utcából (ma Deák tér) és Choma József a Szirma utcából (a mai Arany János út egy része). 1924-ben már csak egy fésűs, névszerint Choma József dolgozik Miskolcon, akinek műhelyfelszerelése, illetve szerszámai és papírmintái 1931-ben a Herman Ottó Múzeumba kerültek.<sup>34</sup>

Mivel a miskolci fésűs céh működéséről csak néhány szórványos írásos forrás és a jegyzőkönyv maradt ránk, a céh életére és tevékenységére csupán ezekből meríthetünk adatokat. A jegyzőkönyv bejegyzései alapján megállapítható, hogy a mesterség miskolci fénykorát jelentő időben, a 19. században Miskolcon kb. 50 fésűs mester dolgozott. Ez a tény arra utal, hogy a mesterség ugyan folyamatosan létezett Miskolcon, nagy jelentőségűvé azonban soha nem vált, egy időben csupán néhány mester művelte. Bartha Károly adatai alapján például Debrecenben jelentősebb lehetett ez a mesterség, ott ugyanis 1807-ben 58, 1837-ben 32, és 1870-ben még 16 mester dolgozott a városban. A Mátisba bejegyzett, céhbe felvett mesterek száma ott másfél évszázad alatt (1730—1898) 184.<sup>35</sup>

A céh szervezeti életéről — articulusok híján — csak a jegyzőkönyvből nyerhetünk vázlatos adatokat. Az articulusok betartására a város részéről a céhcomissarius vigyázott, ő képviselte a céhben a városi hatóságokat, s ha a mes-



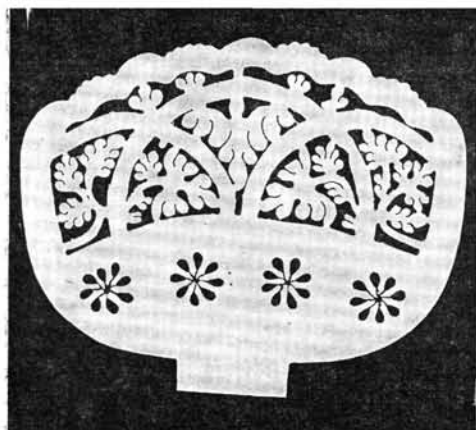
13. kép



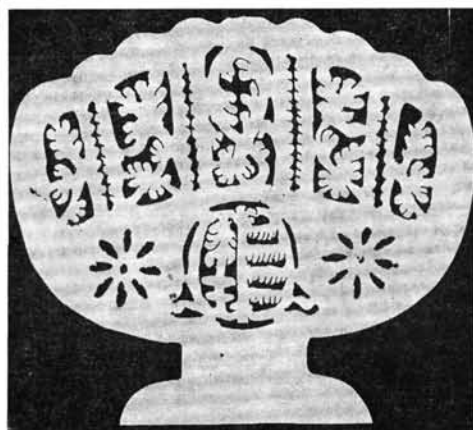
14. kép

34. HOM. HTGY. ltsz: 53.529.1—43.

35. Bartha K., 20.



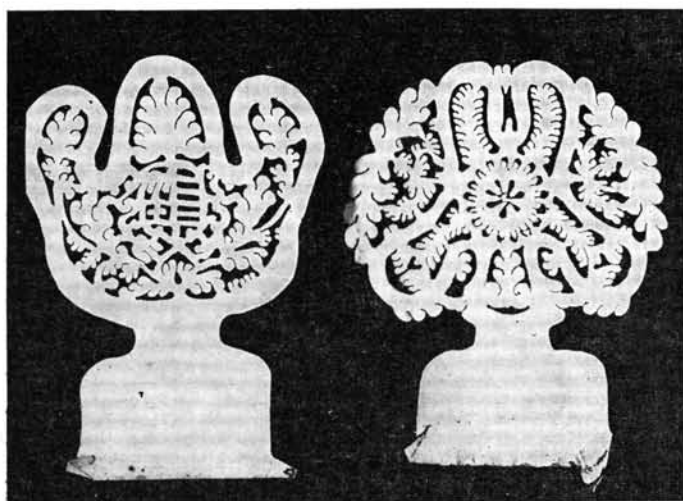
15. kép



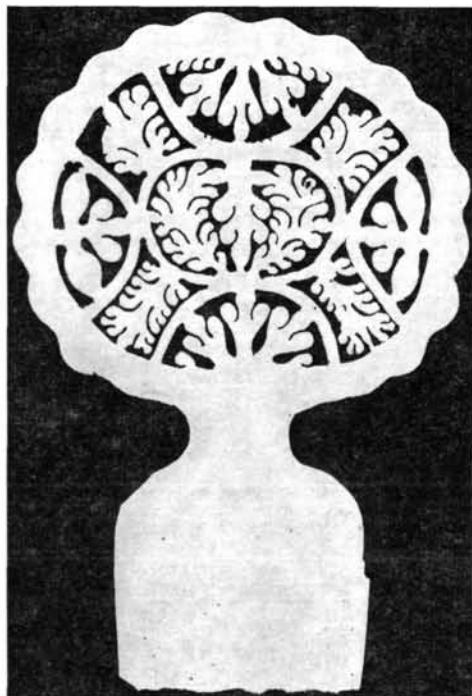
16. kép

terek maguk között valamilyen közérdekű kérdésben nem tudtak megegyezni, ő tett igazságot. Céhgyűlést csak a comissárius tudtával lehetett tartani, a vízkeresztű céhmester-választó gyűlésen is ő elnökölt és a jegyzőkönyvet is ő írta alá.

A mesterség elsajátításáról a következőket olvashatjuk ki a miskolci fésűsökre vonatkozó iratokból. Az inasok szegődtetésükkor 2 Rft-ot tartoznak fizetni a céh kasszájába. A szegődtetés 3 évre szól, az 1820-as évektől viszont egyre gyakoribbak a 4 éves inaszegődtetések a miskolci fésűsök között.



17. kép



18. kép



19. kép

A jegyzőkönyvi bejegyzések között gyakran olvasható 20 Rft óváspénz befizetése. Az óváspénz befizetési kötelezettségéről 1822-ben hozott végzést a céh, mely szerint „aki inasságra akar állani, tartozik a B. N. Céh ládájába 20 azaz húsz Rforintot fizetni oly feltételek alatt, hogy ha betsületesen kitanullya a mesterséget, egyedül tsak a maiszterát illesse, hogy ha pedig az inas el találna szökni, fél fizetése akkor is a maiszterára marad, a fele pedig a B. N. Céh ládájába marad.”

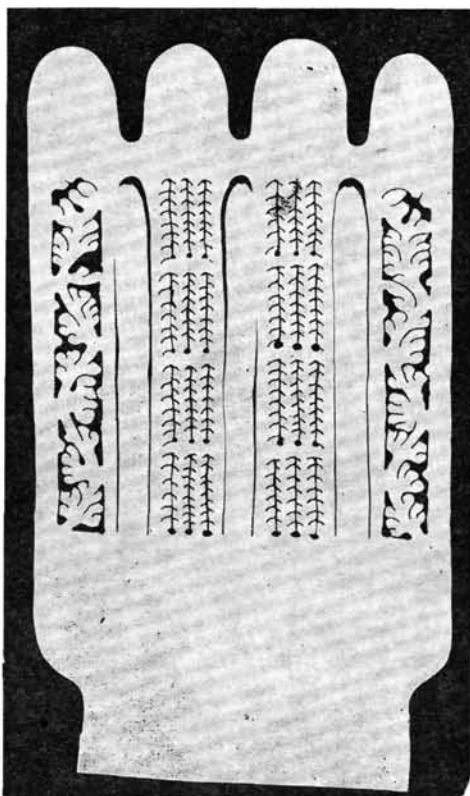
Szintén 1822-ben hozott a miskolci fésűs céh végzést arról is, hogy a mesternek „más inast, míg egy fel nem szabadul, fogadni szabad nem lészen.” Debrecenben egy 1713-as határozat az inasok számát kettőben szabta meg, 1805-ben ez a szám ott is megszorítódik egyre.<sup>36</sup> Az inasévek letöltése után bizonyáglevél tanúsítja az inas felszabadítását. A „szabadon mondatásért” 3–5 Rft-ot fizettek a friss legények a céh kasszájába.

Felszabadítás után köteles volt a legény „mesterségében való maga gyakorlásának, épülésének, látásnak, hallásnak okáért külső helyeken vándorlani”. A debreceni fésűsök a 18. század elején mind a vándorlást, mind a legényévet megválthatták pénzért.<sup>37</sup> A miskolci fésűs legényekre ilyen adatot nem ismerünk, bár a 18. század elejéről jelentős forrásaink idevonatkozóan nincsenek is.

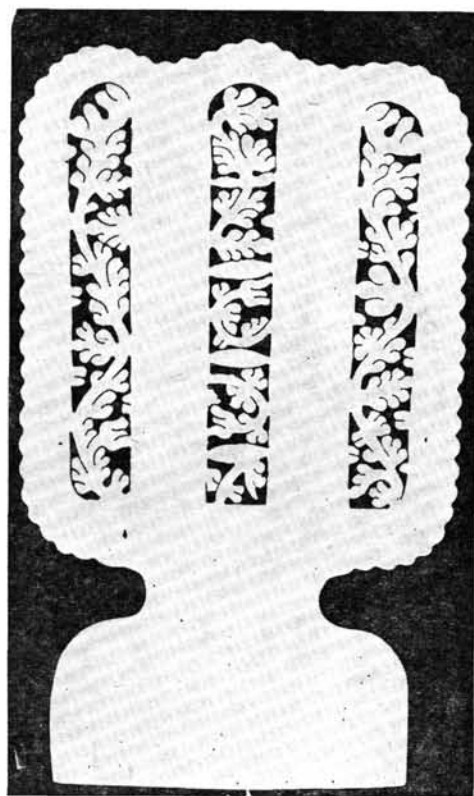
36. Bartha K., 14.

37. Bartha K., 15.





20. kép



21. kép

A miskolci fésűsök 1821-ben szabályozták a legények vándorlásának, majd a céhbe való beállításának rendjét is. „A Ns Céh tagjai együtt lévén Comissarius Úr jelenlétében közakarattal megállapított, hogy az helybéli majszterek fiai felszabadulván 1 Esztendőt tartoznak ide haza tölteni, azután el vándorolván 3 Esztendők letöltése után vissza jöhet, az Céhbe bé fogattatik, de azon szoros megállapítással, hogy egy egész esztendeig legelőbbször is itt helyben idejét legény kézen eltöltse, ezen szükséges, és hasznos előre való látással pedig azért alapítottak közönségesen az Ns Céh által, hogy közöttök minden Majszter nevet viselő ifiui ember azon érdemes titulust maga valóságában meg is érdemelje, és hogy nem gyerek hanem koros ember legyen minden Céh beli tagjok. A mester ember fiai fél Cehet tartoznak fizetni. Az idegen legény pedig, amely nem mester gyermeke, a ki itt szabadul, szinte tartozik 1 Esztendőt szabadulása után letölteni, vándorlásban 3 Esztendőt eltöltvén vissza jön, tartozik ismét 1 egész Esztendőt legénységbe tölteni. Akik pedig idegen helyeken tanulják a mesterséget, másutt el töltvén vándorlások idejét, ide jövőn, és itt akar majszterrá lenni, tartozik itt helyben 3 Esztendőket legényül tölteni, úgy állhat

az Céhbe.” A szabályzatokban foglaltak betartását bizonyítják a jegyzőkönyv adatai is, mely szerint a legények szabadon mondatása és a céhbe való felvételük között általában 5—6 év a különbség.

A céhbe való felvétel, a mesterré válás feltétele a remekmunka bemutatása. A belépéskor a jegyzőkönyv szerint 7—15 Rft-ot fizettek a céhtaggá válni akarók, többször szerepel 1 Rft elkönnyvése is „köszöntőpénz” címen. A miskolci fésűsök 1822-ben határozatot hoztak arra is, hogy „ennek utánna a remekelés meg nem engedődik egyebkor, csak vizkeresztkor.” A remek munka részletes előírását is ismerjük a jegyzőkönyvből. 1820-ban készült a céh végzése a „remeket készítő ifjunak”, mely szerint a felvételhez az alábbi termékekből kell készítenie a legénynek:

1. Egy pár Lófésű
2. Egy pár Nagymagos egyik ritka a másik sűrű
3. Slipkaszti bontó sűrűjével edgyütt a bontónak kifaltzolva
4. Egy félritka bontó sűrűjével edgyütt
5. Egy pár Frizér az edgyike ritkával görbe párkánnyal
6. Egy pár Görbe edgyike kimetélve ritkára
7. Másik pár görbe az edgyike sűrű foggal, másik félritka
8. Sűrűbontó hozzá való sűrűvel
9. Egy pár Hajakasztó edgyike kimetélve ritkára befestve
10. Egy pár kis magos edgyike ritkával az aprófoga
11. Egy pár apró edgyike ritkára az apró foga
12. Egy pár félfogú edgyike ritkára
13. Az összejáró helyett egy nagy Hajbavalót falcolva fejér tarkával
14. Egy pár Snekedlibe való

A jegyzőkönyv bejegyzései megőrizték a miskolci fésűs céhbe beállott landmajszterek neveit is: 1802-ben lépett be Hegedűs Mihály tállyai mester, 1806-ban Kotsárdi István, Szabó János és Demeter József csutorás mesteremberek, 1810-ben Gazdag István csutorás Rimaszombatból, 1827-ben Elefánt József ceglédi lakos, 1830-ban Hegedűs József tállyai lakos, 1833-ban Kolár András félegyházi mester, 1837-ben Bíró István túri mester. A landmajszterek belépésükkor jelentős összeget, 30 vagy 50 Rft-ot fizettek a céhnek. Az egyes céhekhez tartozó vidéki mesterek általában a székhely közeléből verbuválódtak, de nem volt ritka a kb. 60 km-es vonzáskörön kívüli, távolabbi kapcsolódás sem. A miskolci fésűs céh az átlagosnál sokkal nagyobb terület mestereit kötötte Miskolc-hoz.<sup>38</sup>

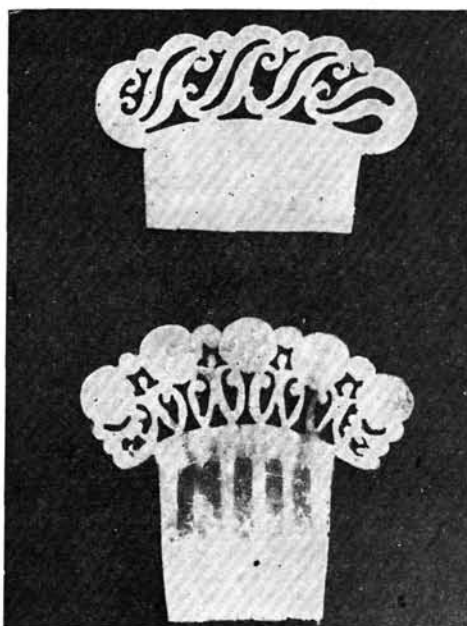
A céhek — így a miskolci fésűsök is — állandó harcot folytattak a céhen kívüli konkurencia, a kontárok ellen. A kontárok tevékenységét visszaszorítani nem tudván, különböző rendeletekkel próbálták a céhek ellenőrzése alá vonni, illetve korlátozni azt. Általános volt, hogy a mezővárosok hetivásárain eltiltották a kontármunkák árulását, s azok csak a „sokadalmakra”, a vásárookra vonulhattak ki.<sup>39</sup> A miskolci fésűsök 1829-ben rendeletben korlátozták az ide-

38. Bodó S., 1975. 544.

39. Bodó S., 540.



22. kép



23. kép

gen munka árulását: „...ez naptól fogva Miskolczi Céhbeli Mester embereken kívül kész munkát venni szabad nem leszén á ki pedig veszen és árulja akárhol fog büntetődni 2 Rft.” Az 1829-es végzés hatástalanságát kell feltételeznünk abban, hogy 1834-ben ismét hasonló értelmű határozat születik, megerősítendő illetve megszorítandó az előzőt: „...a Ns Czéh egyesült akarattal határozta, hogy az vidéki munkának meg vétele köztünk való Árulása törvényesen el tiltatott oly móddal hogy ha valaki közzülünk ezen elhatározás ellen dolgozni bátorkodna, annak büntetése 2 pengő forint leszén.”

A fésűsök árulóhelyéről pontos ismereteink nincsenek, arra csak egy panaszos levélből következtethetünk, melyet 1836-ban a céh a prefektushoz intézett: „...Minek utánna a Főbb rendelések folytában az áruló Hely Színek a nagy piatz Uttzának a burkoltatása végett más helyre rendeltettek, mink pedig alól írtak leg inkább oly helyre rendeltettünk, a hol műveinket nem árulhattyuk, leginkább is azért hogy a műveinket más helyeken is lehet vásárlani, t. i. Boltokba és a kint árulló Kalmároknál. Azért is, minthogy minnyájan adó-fizető Emberek lévén, az adót és mindennapi élelmönket egyedül a kézi műveink után nyerhettyük meg — így tehát: más egyéb mesterműveket a millyen a kalap, suba, vagy csizma, azokat tsupán a művészeinél lehet venni és szerezni, de a mi műveinket a mint fellyebb írva vagyon, más helyeken is. Annál fogva egy világos helyen á hol a gyövfő menő nép jár... Méltóztasson részönkre más áruló szín helyet kegyes hatalma folytában ki rendeltetni — úgy mint a tekintetes Póts András Capitány Úr Háza mellett a Veres Híd felé, vagy pedig ha lehetsé-

ges volna a Nzts Kraudi Sándor Úr háza előtt, mert a mi sátoraink a legtsekélyebb helyet foglalnak el.”<sup>40</sup>

1868-ban 34 pontból álló új piacrendőri szabályok léptek életbe, melynek 19. pontja meghatározza a fésűsök árulóhelyét is:<sup>41</sup> „A Három rózsza előtt a fésűsök, szappanosok, nyakkendősök, ezeknek átellenébe gombkötők, könyvkötők a luczi kocsmáig, azontúl a setét kapuig a perezcesek, barna és fehér kenyérárulók.”<sup>42</sup>

A céhek ipartársulattá átszervezésekor a miskolci fésűsök „mivel a céhtársulat száma a törvényes kellékeknek nem felel meg”, a helybeli sárgaréz-műves társulat tagjaival egyesülve alakítanak ipartársulatot. A debreceni fésűsök a késesekkel és a csutorásokkal alakítottak közös ipartársulatot.<sup>43</sup>

A miskolci fésűsök a múlt század utolsó harmadában már egyre komolyabb alapanyagbeszerzési és értékesítési nehézségekkel küzdenek. Számuk évről évre csökken, 1883-ban mind a fésűsök, mind a velük társult rézművesek már csak 5-5-en vannak.<sup>44</sup>

A 19. század vége felé a gyáripar termékeinek előretörése miatt lassan teljesen jelentéktelenné válik a fésűs mesterség. A Miskolci Kereskedelmi és Ipar-kamara 1905. évi jelentésében<sup>45</sup> az alábbi panaszos sorok jellemzik a fésűs ipar helyzetét: „A fésűsiparnál használható magyar ökör- és tehénzarvak beszerzése nagy nehézségekbe ütközik, mivel a környékünkön is ún. svájci marhát tartanak, tehát mészárosaink is ilyen marhát vágnak, ennek szaruja pedig kevés fésűt ad ki, csak a hulladékot szaporítja, előkészítése sok időbe kerül; a magyar marha szaruja ritkán kapható, mert ami szép hizott marha van, az ausztriai mészárosok által vétetik meg, itt pedig csak apróbb marhákat vágnak. Az elárúsítás nehéz, mert úgy az üzletek, valamint a vásárok alkalmával a *sáfrányosok* gyári munkával és kaucsuk készítménnyel iparunkat tönkre teszik. Még hárman vagyunk, de már gyári fésűt is kell árulnunk.”

A fésűs mesterség a módosult igények és a gyári termékek mellett ma már csak módosult formában létezik. Szaruműves kisiparosként még folytatják néhányan a városban a szaru feldolgozását, termékeik azonban szinte kizárólag dísz tárgyak, ékszerek, közöttük fésű csak elvétve található. Piacon, vásárokon és a kirándulóhelyeken árulják tárgyaikat.

40. Veres Híd=mai Kazinczy utca, Kraudi Sándor háza=mai Széchenyi u. 38. sz. (vö.: *Marjalaki Kiss L.*, 1957. 112.)

41. *Szendrey J.*, 41. 780.

42. Három Rózsza=mai Kazinczy Könyvesbolt a Széchenyi utcán, Setét Kapu=ma is e néven ismert, átjáró a Széchenyi utcáról a Rákóczi utcára, Luczi kocsmá= Széchenyi u. 46. sz. ma játékbolt.

43. *Bartha K.*, 24.

44. *Szendrey J.*, 610.

45. HOM. HTD. ltsz: 53.2740.1.

## IRODALOM

- Bartha K.*, 1929. A debreceni fésűsmesterség. Debrecen
- Bodó S.*, 1975. Céhes mesterek, landmajszterek és kontárok Észak-Magyarországon 1872-ig. Ethn., LXXXVI. 537–552.
- Csallány D.*, 1961. Archeologische Denkmäler der Gepiden in Mitteldonaubecken (454–568 u. Z.) Bp.
- Császtyay I.*, 1950. A magyarországi fésűsmesterség (kézirat). Néprajzi Múzeum Ethnológiai Adattára, továbbiakban EA. ltsz: 2223.
- Cserzy M.*, 1911. Temetkezési népszokások Szeged vidékén. Népr. Ért., XII. 252–259.
- Gaál K.*, 1978. Mode und Volkskunst. Divat vagy népművészet? Cumania V. Ethnographia, Bács-Kiskun megyei Múzeumok Közleményei, Kecskemét, 199–218.
- Garay Á.*, 1911. Régi magyar férfihajviseletek. Népr. Ért., XII. 81–99.
- Györffy I.*, é. n. Viselet. In: A magyarság néprajza I. k. 381–430.
- Györffy I.*, 1929. Viselettörténeti adatok. Népr. Ért., XXI. 115–117.
- Hörváth T.*, 1972. Kapuvár népviselete. Népr. Közl., XVI–XVII. 482.
- Istvánffy Gy.*, 1911. A borsod megyei palócok. Ethn., XXII. 162–166., 222–232., 292–303., 363–368.
- Kiss L.*, 1956. Vásárhelyi híres vásárok. Szeged
- Kresz M.*, 1956. A magyar parasztviselet. 1825–1867. Bp.
- Marjalaki Kiss L.*, é. n. Vegyes levéltári kijegyzések (kézirat) EA. ltsz: 3763. 57.
- Marjalaki Kiss L.*, 1957. A miskolci főutca topográfiája. A miskolci Herman Ottó Múzeum Évkönyve, I. 102–129.
- Moór E.*, 1933. A ház karbantartásával, a tisztálkodással és a táplálkozással kapcsolatos szokások és babonák Rábagyarmaton. Ethn., XLIV.
- Móra F.*, 1932. Néprajzi vonatkozások szegedvidéki népvándorláskori és korai magyar leletekben. Ethn., XLIII. 54–68.
- Szarvas G.—Simonyi J.*, 1890. Magyar Nyelvtörténeti Szótár I. Bp.
- Szendrey J.*, 1911. Miskolcz város története és egyetemes helyismerete IV. Miskolc
- Szendrey Zs.*, 1937. A varázslatok eszközei. Ethn., XLVIII. 386–405.
- Ujváryné Kerékgyártó A.*, A magyar női haj- és fejviseletek. Bp.
- Viski K.*, é. n. Díszítőművészet. In: A magyarság néprajza II. 274–396.
- Zoltai L.*, 1938. A debreceni viselet a XVI–XVIII. században. Ethn., XLIX. 287–315.

## COMB-MAKERS' CRAFT IN MISKOLC

(Abstract)

We know nearly nothing about comb-makers' craft, the life of the comb-makers' guild; only one detailed and some brief studies have been published on this topic.

Horn comb had great importance in the hairdressing of the last centuries. Not only women fastened their hair, but the arched comb was also used by men to fix their long hair, up till the middle of the 19th c. The author proves the important role of the comb with historical data, contemporary description of the costume, the enlisting of customs, beliefs connected with the comb.

The study sums up the working processes of combmaking with the help of a description made in 1931 of a comb maker in Miskolc. Compared to the description made by K. Bartha in Debrecen, no significant difference between the phases, the means and the names of processes can be detected.

The study pays special attention to the ornamentation of the so called back-combs or hair hangers. Beside different colours painted on them, the hair hangers were ornamented with minor patterns cut out with fret-saw. Patterns made after paperpatterns spread in Hungary in the middle of the 19th c. following western, mainly Austrian influences. The paper patterns were carried by wandering lads. About 200 paper patterns of comb makers in Miskolc are preserved in the museum.

The study deals with the history of the comb makers' guild on the basis of some written sources, first of all the register book of the guild. The comb making craft did never pay important role in Miskolc, neither could it equal with other branches producing goods for dressing. There were only a few masters registered even at the most flourishing period of the craft, in the middle of the 19th c.

The data of the register tells, that the craftsmanship was inherited by the boys, thus, for instance, more than one generations were to be found in the craft from the Ruzst, Choma, Balog and Pető families.

We can read about the organisational life of the guild in the register, too, thus about the learning of the profession, the conditions of making a master work, and also the different stages of fight against the botchers.

It is interesting, that the "landmaister" of the comb-makers' guild worked on far away settlements as well, that is the guild collected the masters of a large territory to the center in Miskolc.

Difficulties concerning purchase and marketing began to accumulate at the beginning of the 20th c. The number of the masters was decreasing, and the craft has actually disappeared in Miskolc by the 30-ies.

*Márta Fügedi*